

Podvodno rimsko blago

STARIJE OD KRISTA

PIŠE IVANA GRGIĆ/CROPIX

POLOŽAJ NALAZA SUGERIRA DA TERET NIJE ISPAO IZ BRODSKOG POTPALUBLJA TIJEKOM HAVARIJE, VEĆ JE BROD ZAJEDNO S TERETOM POTONUO NA MORSKO DNO. DRVENA GRAĐA SE U MEĐUVREMENU RASPALA, A AMFORE SU OSTALE LEŽATI NA HRPI PRATEĆI OBLIK POTONULOG BRODA. GLAVNA KONCENTRACIJA AMFORA, DUGA OKO 23-24 M, UKAZUJE NA TO DA JE BROD BIO DUGAČAK NAJMANJE 30 METARA

Prije više od šest godina, točnije 27. srpnja 2018., u paškom podmorju, kod rta u blizini uvale Letavica, tijekom uobičajenog turističkog ronjenja, kao potpuna slučajnost, pronađen je jedinstven arheološki lokalitet. **Vedran Dorušić**, vlasnik ronilačkog centra "Foka" iz Šimuna, odradivao je tek jedan uobičajeni popodnevni uron u blizini centra, čak pomalo dosadan jer, kako kaže, tog dana ribe nije bilo. U nadi da svojim gostima ipak omogućiti donekle atraktivan zaron, poveo je grupu nešto dublje, promijenivši uobičajenu rutu, a ono što se ukazalo pred njegovim očima vrlo se brzo počelo pojavljivati na listama ronilačkih prioriteta, ne samo domaćih gostiju, već i ronilaca iz čitavog svijeta.

Obris u daljini, naoko velika kamena formacija, na četrdesetak metara dubine, svakim je novim zamahom peraje dobivao svoj oblik: prvo grlo amfore, zatim jedna čitava, pa još jedna... da bi na kraju shvatio da pod sobom ima čitav potopljeni brod s dragocjenim teretom od preko četiri stotine vidljivih amfora, a pod njima ih se krilo možda još toliko. Vedran je sigurno već stotinu, možda i tisuću puta do sada prepričao ovaj nesvakidašnji događaj, ali još uvijek se na njegovom li-

cu vidi ono isto uzbuđenje kao prvoga puta kada je ugledao nalazište. Ovakvo nešto imati u svom dvorištu, tek dva kilometra od ronilačkog centra, nije mala stvar, a on je to iskoristio na najbolji mogući način.

Aдекватna zaštita

Svjestan važnosti svog pronalaska, k tome kao dugogodišnji suradnik na podmorskim arheološkim istraživanjima, znao je što prvo treba učiniti. Prijavio je nalaz Hrvatskom restauratorskom zavodu i Ministarstvu kulture, da bi vrlo brzo nakon toga uslijedio službeni pregled lokaliteta te plan njegove adekvatne zaštite. U dogovoru s Ministarstvom kulture u akciju istraživanja i zaštite nalazišta uključile su se sve zainteresirane institucije, te je potpisan sporazum između Sveučilišta u Zadru, Arheološkog muzeja Zadar i Hrvatskog restauratorskog zavoda, u suradnji s Institutom za pomorsku baštinu Ars Nautica i Međunarodnim centrom za podvodnu arheologiju u Zadru.

Osim posebnosti samog nalazišta, jedinstven je i način zaštite ovog neprocjenjivog podvodnog blaga: amforište nije ograđeno zaštitnim kavezom kao

projekt straton

što je to do sada bilo uobičajeno, već je određen sustav zaštite putem stalne prisutnosti na lokalitetu. To je značilo da je lokalitet rješenjem Ministarstva kulture prethodno uveden u sistem Dozvola za ronjenje na kulturnom dobru, sada postao dostupan za turističko ronjenje, ali isključivo uz nadzor i organizaciju ronilačkog centra "Foka". Od 2018. godine, ovdje se organiziralo više arheoloških istraživanja kako bi se o ovom nesvakidašnjem amforistu prikupio što veći broj podataka i pokušala rekonstruirati slika brodoloma. Na Dorušićev poziv prisustvovali smo jednom od ovih istraživanja i sami, kako bismo ponešto naučili o načinu na koji se ova istraživanja provode i shvatili koliko je rad podvodnih arheologa sve, samo ne jednostavan.

Podvodno istraživanje provedeno u listopadu prošle godine trajalo je dva tjedna, a stručni je dio vodila profesorica **Irena Radić Rossi** sa Sveučilišta u Zadru, uz tim arheologa, profesionalnih ronilaca i volontera.

Po dolasku u kamp Šimuni, pridružili smo se grupi pred ronilačkim centrom gdje su nas već svi nestrpljivo čekali. Kod arheologa nema kašnjenja, a koraci su vrlo pažljivo isplanirani. U svakom se trenutku zna tko ide na koji zaron, tko mu je partner i tko što radi pod morem, ali i na suhom. Koliko god uzbudljivo istraživanje bilo, sigurnost svakog ronioca uvijek je na prvom mjestu.

Pješćana padina

Detaljan briefing, kao obavezan početak svakog ronjenja, odslušali smo sa zanimanjem, a dogovoreno je da kolega **Božidar Vukičević** i ja idemo na drugi zaron, kako nas arheolozi ne bi morali čekati, a mi se tako možemo u miru pripremiti; držimo se neovisno, imamo svoj profil ronjenja, pazimo jedno drugo i što manje smetamo pri radovima. Samo smo kinnuli glavama jer smo već navikli na ovakvu organizaciju i krenuli s kompletiranjem ronilačke opreme.

Jedini način odlaska na lokaciju koja se nalazi na udaljenosti 130 metara od obale je brodicom ronilačkog centra do postavljene plutače. Ovdje se uskače u more i po užetu spušta do granice stjenovite i pješćane padine na dubinu od 37 do 39 metara gdje se nalazi amforiste. Vremena za ronjenje na ovoj dubini baš i nema previše, ali zaron je relativno jednostavan, iako svakako zahtijeva naprednu ronilačku kategoriju. Već na petnaestak metara dubine dno se počinje nazirati u obliku tamnozelenih mrlja koja se vrlo brzo transformira u stotine međusobno slijepljenih amfora, obras-

Lokacija je dostupna za turistička ronjenja
BOŽIDAR VUKIČEVIĆ/CROPIX

Detaljno razrađen plan ronjenja

IVANA GRGIĆ/CROPIX

Predmeti su iznimno očuvani

IVANA GRGIĆ/CROPIX

Marko Lete s dragocjenom posudom

IVANA GRGIĆ/CROPIX

Podvodna dokumentacija je spremna

IVANA GRGIĆ/CROPIX

Kreće se s plaže u Šimunima

IVANA GRGIĆ/CROPIX

Pažljivo se usisava okolni mulj

IVANA GRGIĆ/CROPIX

lih morskim organizmima, različitim spužvama i algama, dok su među njima svoj dom pronašli brojni morski stanovnici.

Vidljivost je na ovom mjestu uglavnom dobra do odlična, ali ovog puta nismo imali previše sreće, moglo bi se reći da je ona bila osrednja, pa nije bilo moguće objektivom potpuno obuhvatiti amforište, u jednom kadru, kako smo sliku zamislili prije urona. Zbog toga smo se našim kamerama koncentrirali na detalje i stavili fokus na arheološke radove. Jedna od bitnijih stvari u podvodnoj fotografiji je brza prilagodba trenutnoj situaciji kako bi se iz nje uvijek mogao izvući maksimum.

Četiri stotine vinskih amfora arheolozi tipološki svrstavaju u skupinu *Lamboglia 2*, a po njihovim karakteristikama mogu se datirati u 1. stoljeće prije Krista, u vrijeme kasne Rimske Republike.

Na jednom mjestu je 400 prirodom povezanih amfora IVANA GRGIĆ/CROPIX

Podvodno istraživanje je posebno kompleksno IVANA GRGIĆ/CROPIX

Prizor vrijedan divljanja IVANA GRGIĆ/CROPIX

Svaka amfora je označena IVANA GRGIĆ/CROPIX

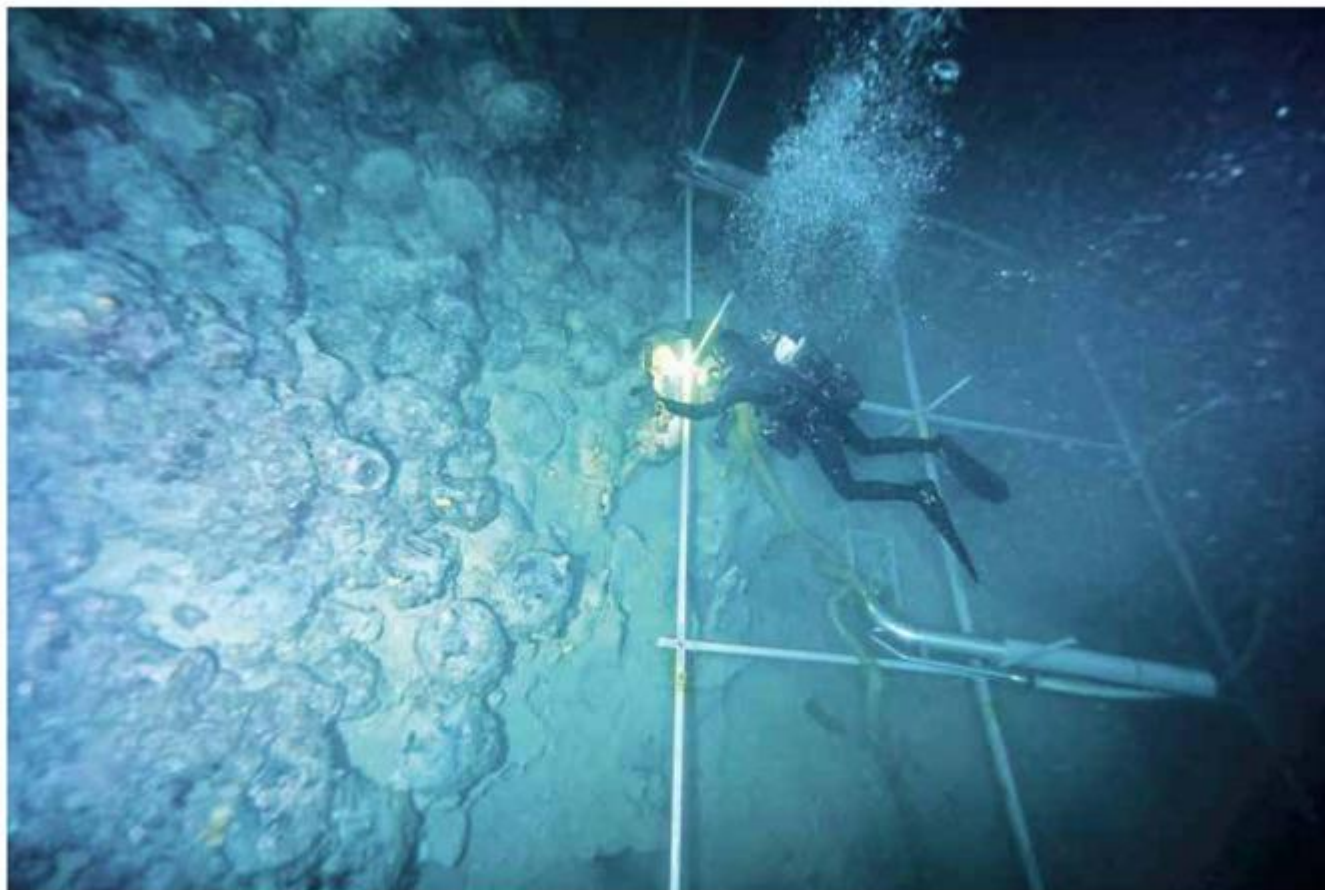
Osim amfora, na nalazištu su pronađene i dvije olovne prečke antičkog sidra s natpisima, jedna uz same amfore na istočnoj strani nalazišta, dok je druga ležala na udaljenosti od oko 38 metara u pravcu sjeveroistoka i dugačka je 1,6 m. Vjerojatno je pripadala istom brodu, drvenom trgovačkom jedrenjaku. Na jednoj je prečki uočen natpis ΑΛΦΙΔΙ, a na drugoj STRATON s jedne i ΟΦΙΔΙΤΗΣ s druge strane. S nalazišta je izvađena i restaurirana i jedna amfora na kojoj je otkriven pečat s natpisom ANTAEV, a kasnije je pronađeno još jedno sidro s natpisom STRATON po čemu je nazvan i čitav arheološki projekt na Letavici.

Staklena lampa

– Položaj nalaza sugerira da teret nije ispio iz brodskog potpalublja tijekom havarije, već je brod zajedno s teretom potonuo na morsko dno. Drvena građa se u međuvremenu raspala, a amfore su ostale ležati na hrpi prateći oblik potonulog broda. Glavna koncentracija amfora, duga oko 23-24 m, ukazuje na to

da je brod bio dugačak najmanje 30 metara – saznali smo od Dorušića. Oko nas su radovi bili u punom tijeku, pješčani se sediment kovitlao oko ronilaca koji su cijevima mamuta nježno čistili zadani prostor. Kopanjem su se iz finog pijeska pojavljivali obrisi novopronađenih amfora već obraslih školjkašima, što je ukazivalo na to da su dugo bile u moru, ali tek naknadno zatrpane pijeskom, dugogodišnjim radom morskih struja i valova. Pronađeno je i nešto čemu su se svi naročito veselili: Marko Lete, ronilac koji već godinama surađuje s arheolozima, u svojim je rukama imao žuto-narančasti stakleni predmet oblika manje zdjelice. Kasnijim pregledom predmeta arheolozi su zaključili da se vjerojatno radi o dijelu lampe izrađene od lijevanog stakla. Brojni su predmeti pronađeni u ovim ronilačkim istraživanjima, a Vedran je samo punio plastičnu košaru koju su arheolozi ponijeli na dno: mali tanjurić, dno keramičke posude, zatim nekoliko predmeta čiju su namjenu mogli samo nagađati... Pravi je posao tek bio pred

njima, nakon što se svi ovi predmeti pošalju na detaljne analize. U pomoć na suhom je stigao i Neven Lete, morski mag i ronilac koji je već odavno svojim brojnim otkrićima zadužio arheološku zajednicu, a svoju je pažnju naročito usmjerio na pločaste čepove amfora, na kojima se često može pronaći pečat s oznakom sadržaja ili podaci o proizvođaču. Na jednom od sidara prikazan je i astragal, neobrađeni kozji ili ovčji zglobovi koji je nekada služio u igrama na sreću ili proricanju budućnosti. Svi se ovi predmeti šalju na Umjetničku akademiju u Splitu gdje se konzerviraju i pripremaju za buduće izložbe. Kako bi se ovo jedinstveno nalazište očuvalo, ekipa iz ronilačkog centra “Foka” redovito radi zarone i brine o njegovoj čistoći. Ovako nešto je moguće jer je lokalitet vrlo blizu centra pa se svaka nedozvoljena aktivnost primijeti. Dorušić je od samog početka imao viziju da ovaj lokalitet ostane otvoren za turizam i da predmeti koje u svim istraživanjima arheolozi pronalaze

Skela omogućava pažljivi rad na polju

IVANA GRGIĆ/CROPIX

jednog dana budu dio stalnog postava muzeja na Pagu. Snovi su mu se već počeli ostvarivati, jer je ovaj do sada neviden projekt prošle godine dobio i svoje priznanje: UNESCO-ovu nagradu *Primjer najbolje prakse u podvodnoj baštini*, a pod more je stigla i službena oznaka, ploča je postavljena uz samo amforište.

Vidljivost nalaza

Postavljanje željeznih kaveza oko nalazišta se tijekom vremena nije pokazalo najboljim rješenjem, iako je na nekim lokacijama ono nužno zbog udaljenosti i nemogućnosti svakodnevnog nadzora i velike vjerojatnosti devastacije nalazišta. Morski obraštaj u relativno kratkom vremenu zatvara mrežu kaveza i ograničava vidljivost nalaza, a nakon odumiranja se taloži na nalazištu u puno većim količinama nego u njegovoj okolini. S godinama obraštaj može postati i pretežak za kavez pa su potrebna i dodatna sredstva za njegovo održavanje.

Zahvaljujući sve široj lepezi novih tehnologija danas je moguće osmisliti nove vrste nadzora nad arheološkim lokalitetima, a koji ostavljaju mogućnost njihove prezentacije.

Nalazište kod rta Letavica predloženo je za eksperimentalnu zaštitu putem

nadzornog sustava koji bi se, ukoliko se pokaže dobrim i funkcionalnim, mogao primijeniti i na ostalim sličnim lokacijama. Nove tehnologije omogućuju i nešto drugačiju, virtualnu prezentaciju nalazišta široj javnosti čime se može obogatiti sadržaj za poticanje kulturnog turizma. Dorušić je s kolegama i suradnicima iskoristio i ovu mogućnost, pa je u Šimunima testiran i novi projekt, proširena stvarnost u kojoj je moguće vidjeti kako Letavica izgleda u 3D modelu.

– Ideja je da to bude za prezentiranje mladima, ali i veliki su se dobro zabavili. Tko bude na Ronilačkim igrama imat će priliku to vidjeti. Druga namjena je za paške škole i vrtiće. S najmlađima je važno raditi da znaju cijeniti kulturnu baštinu svog kraja. Sve ovo nastalo je u suradnji s tvrtkom Novena iz Zagreba i Sveučilištem u Zadru – navodi Dorušić u Straton project grupi, napravljenoj baš s namjerom da približi arheološko nalazište kod rta Letavica na otoku Pagu svoj zainteresiranoj publici.

Važnost prezentacije

Trud Vedrana Dorušića i njegovih suradnika oko lokaliteta Letavica već se itekako isplatio jer je on postao svjetski poznat i na listama je prioriteta velikog broja ronilaca, koji vrlo često

prate baš UNESCO-ove preporuke. Uz stalnu prisutnost na lokalitetu devastacija zapravo postaje teža, iako problem zaštite kulturne baštine nikada nije ni lagan ni jeftin posao, a zahtijeva i programe na nacionalnoj razini. Dok je nekada bila važna samo zaštita od krađe i uništavanja artefakata, danas je vrlo bitna i njihova prezentacija jer ronjenje postaje sve važnija grana turizma. Osim toga, zaista imamo što i pokazati. Za bilo koji oblik zaštite nalazišta potrebna je i edukacija, pogotovo onih najmlađih koji će tada shvatiti važnost očuvanja ne samo podvodne kulturne baštine.

UNESCO-vo priznanje je postavljeno na polje

IVANA GRGIĆ/CROPIX